

ТИПОЛОГІЯ І ФОРМА БАНЕВИХ ЗАВЕРШЕНЬ СУЧАСНИХ ЦЕРКОВ У ПРОСТОРИ МІСТА

© Гнідець Р.Б., 2006

Розглянуто особливості просторового розміщення будівель церков у структурі міста, зв'язок форми і тектоніки їхніх баневих завершень з місцерозташуванням. Складено типологію форм баневих завершень у стилістичному їх вираженні та визначено роль храмів у формуванні обличчя сучасного міста.

Структуру міста становить не тільки система його розпланування, але й прямовисна і поزمة (горизонтальна і вертикальна) тектоніка площин у візуально-просторовому його сприйнятті. Першу з них формують фасади будівель (групи, комплекси тощо) та доміанти висотних дерев. А другу – дві складові: основа під рельєф з розташованими на ньому всіма об'єктами та окремими завершеннями будівель, що є або самостійною складовою, або творять певну обсягово-просторову групу; групами зелених насаджень (дерев та кущів) [1].

Що стосується самих храмових будівель у міському просторі і, зокрема, їхніх завершень (бань, дзвіниць тощо), то вони також є акцентувальними доміантами у просторовій побудові міського середовища та формотвірним компонентом розпланування вулиць, площ чи кварталів. Це яскраво можна простежити на прикладі міста Львова і взагалі багатьох міст та містечок з історичною і сучасною урбаністичною інфраструктурою. До таких церковних будівель належать зокрема: храм Успіння Пресвятої Богородиці (1572–1578 рр.), ріг вул. Руської–Підвальної; вірменський собор Успіння Пресвятої Богородиці (1356–1363 рр.), вул. Вірменська–Краківська; латинський катедральний собор Успіння Пресвятої Богородиці (1350–1493 рр.), площа Катедральна – вул. Галицька; церква Преображення ГНІХ (1875–1898 рр.), вул. Краківська–Театральна; церква Пресвятої Євхаристії, колишній Домініканський собор (1749–1764 рр.), площа Ставропігівська – вул. Федорова; церква св. Андрія, колишній Бернардинський монастирський храм (1600–1618 рр.), площа Соборна – вул. Сербська; церква св. Параскеви–П'ятниці (1644 р.), вул. Хмельницького – Гайдамацька тощо.

Деякі церковні чи костельні будівлі розташовано на значних підвищеннях, з фіксацією саме певних точок того чи іншого рельєфу території міста, адже саме храмові будівлі чи їхні комплекси відзначаються у міському просторі сакральні-духовні центри як місця особливої архітектонічної ваги та виразності в загальній картині міських утворень. Вони розташовуються або десь на початку зміни рельєфу території (розгалуженні вулиць або площі), як церква св. Анни (1673 р.), вул. Городоцька–Шевченка; церква Покрови Пресвятої Богородиці, колишній костел М.Б. Остробрамської (1932–1938 рр.), вул. Личаківська–Пасічна; церква свв. Ольги та Єлизавети, колишній костел св. Єлизавети (1903–1911 рр.), площа Кропивницького–вул. Городоцька чи церква св. Климентія Папи, колишній монастир сс. Кармеліток Босих (1893–1895 рр.) вул. Чупринки–Горбачевського тощо. На найвищій точці пагорба чи підвищення рельєфу території міста розташовано такі храмові об'єкти: собор св. Юра (1744–1761 рр.), площа св. Юра – вул. Митрополита Андрея; костел Марії Магдалини (1758–1760-ті рр.), вулиць Бандери – Дорошенка; церква св. Софії, колишній костел (1760-ті рр.), верх вул. Франка – Ярославенка; церква св. Арх. Михаїла, колишній кармелітанський монастирський храм (1634 – поч. XIX ст.), вул. Винниченка–Лисенка–Просвіти; церква і монастир св. Онуфрія, ЧСВВ (1550-ті рр.), вул. Хмельницького; церква св. Лазаря, колишній костел та шпиталь (поч. XVII ст.) вул. Коперніка–Грабовського тощо. Вищеперелічені приклади засвідчують, що сакральна будівлі була також значним формотворчим компонентом у розплануванні міського простору (вулиць та площ), ставала домінуючим акцентом і творила фіксовані окремі або комплексні об'єкти, які разом з озелененням формували значні композиційно-просторові маси [2].

Сучасне храмування у переважній більшості використовує згадані особливості і роль сакральних будівель в урбаністиці міських утворень. Переважно вони локалізуються в місцях сучасних житлових одиниць кварталів, вулиць та площ як доповнення до урбанізованого простору, який був позбавлений сакральних будівель в період формування “совєтських” розпланувально-просторових утворень. Переважно церкви займають місця, які були відведені за генпланом для громадських, управлінських чи партійних об’єктів або під рекреаційно-паркову зону. У прикладах сучасних храмових будівель простежується те, що вони споруджуються в уже сформованому міському середовищі, з певними характерними урбаністичними тенденціями, де переважають будівлі, зведені здебільшого в минулому столітті (1960–1980-х рр.).

Серед церков, збудованих українцями на поселеннях за кордоном, переважають будівлі, вписані до навколишньої забудови як окремі будівлі або комплекси, які творять певний символічно-образний компонент домінанти у міському просторі і як сакральний об’єкт, і як вираз українського національного духу та ідентичності. Це зокрема такі церковні будівлі: у Канаді – церква Пресвятої Трійці у Вегревілі (1980/90-ті рр.); церква св. Василя Великого в Едмонтоні (1990-ті рр.); церква св. Миколая у Вінніпезі (II пол. 1970-х рр.); церква Покрови Пресвятої Богородиці у Ванкувері (поч. 1990-х рр.); у США – собор Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці у Філадельфії (1963–1966 рр.); церква св. Георгія (Юра) в Нью-Йорку (кін. 1970-х рр.); церква св. Йосифа в Чикаго (II пол. 1970-х рр.); в Австралії – церква Покрови Пресвятої Богородиці у Вейвілі, Адалейда (1960-ті рр.); катедра свв. Апс. Петра і Павла в Півн. Мельборні (1963–1967 рр.) чи церква Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці в Люрді, Франція (1980-ті рр.). Лише деякі з цих прикладів українських церковних будівель акцентують у своєму домінуванні розпланувальну міську структуру, а в більшості випадків фіксують обсягово-просторову роль храмової будівлі, вписуючись в урбаністичний розвій того чи іншого міста або його району [3, 4].

Якщо розглядати з цього погляду місто Львів, то новобудови храмових будівель віднаходимо саме у відносно нових мікрорайонах, які забудовувалися, як ми вже перед цим констатували, десь від кінця 1960–1970-х рр., а саме Сихів, Левандівка, райони вулиць Володимира Великого, Любінської, Наукової тощо. Саме у вищеперелічених районах нового міського розпланування в структурі “типової серійної совєтської забудови”, з її довгими лініями фасадних площин та плескатих (плоских) дахів виникає необхідність у пластично-тектонічному аспекті такого обсягово-просторового вирішення храмової будівлі, щоби форма баневих завершень як акцентувального компоненту відігравала чи не одну з важливіших ролей. В архітектоніці це має бути, безумовно, певна домінанта, яка вписується у сформоване урбанізоване середовище, яка повинна також стати і певним знаком присутності сакрально-духовного компоненту цього простору, його, так би мовити, притягальною особливістю [5].

У цих районах споруджені або споруджуються такі церковні об’єкти: на перетині вулиць Наукової та Стрийської, у парковій зоні на місці колишнього кінотеатру “Літак” зводиться одностороння храмова будівля; церква Благовіщення Пресвятої Богородиці на вул. Пасічній (1995–2000-й рр.) (рис. 1); церква свв. Володимира і Ольги (1990–1998 рр., арх. В. і О. Вендзиловичі) на вул. Симоненка; церква Різдва Пресвятої Богородиці (1993–2000 рр., арх. Р. Жук) на Сихові, просп. Червоної Калини; церква Положення Пояса Пресвятої Богородиці (1994–1999 рр., арх. М. Обідняк), вул. Головатого; храм Вознесіння ГНІХ (1993–2000 рр., арх. М. Ребенчук) вул. Широка чи церква Всіх Святих українського народу (2000–2000-й рр., арх. Л. Скорик) яку будують на вул. Кульчицької (рис. 2). Переважно більшість їх у своєму розміщенні фіксують та акцентують осьову напрямленість тієї чи іншої вулиці або площі. А деякі є помітним обсягово-акцентувальним та образно-просторовим виявленням домінуючої архітектоніки храмової будівлі в досить стилістично одноманітному середовищі житлової та громадської забудови “типових будівель 1970/80-х рр.”, замикаючи при цьому перспективи вулиць або творячи певну домінуючу масу на фоні житлових кварталів.

Та особливість розташування храмової будівлі, що фіксує осьову напрямленість у розплануванні вулиць та площ, виявляється такими церквами: чотиристоронньою церквою свв. Володимира і Ольги, що на вул. Симоненка, як і частково односторонньою церквою, яка будується у парковій зоні на розі вулиць Наукової та Стрийської, що формують територію площі і стають візуальними духовно-громадськими центрами; тристоронньою церквою Покрови Пресвятої Богородиці поблизу “Південного ринку”, що на вул. Щирецькій, творить острівць духовності в громадсько-житловому середовищі цього району;

триверха церква Положення Пояса Пресвятої Богородиці, район вул. Любінської; триверха церква Вознесіння ГНІХ на Левандівці та церква Всіх Святих українського народу в районі вул. Петлюри стають формоутвореннями, які визначають домінантні акценти перетинів вулиць у досить пересічному урбаністичному утворенні, що складається переважно з п'яти- і дев'ятиповерхових житлових будинків. Інші храмові будівлі у своєму архітектонічному вираженні стають виразними акцентними домінантами серед досить щільної житлової забудови дев'ятиповерхових будинків, як, наприклад, церква Благовіщення Пресвятої Богородиці на вул. Пасічній. А будівля храму Різдва Пресвятої Богородиці, що на Сихові, є не тільки перспективною домінантою на проспекті Червоної калини та вул. Сихівській, але також формує весь простір у віддаленому оточенні 9–12-поверхової забудови та зеленої лісопаркової зони.

а

б

*Рис. 1. Новозбудовані церкви:
а – православна церква, ріг вул. Стрийської–Наукової;
Б – церква Благовіщення Пресвятої Богородиці, вул. Пасічна*

*Рис. 2. Церква Всіх Святих українського народу,
ріг вул. Петлюри–Кульчицької*

Проте більшу увагу глядача, безумовно, привертає зовнішня архітектоніка церковних будівель та їхні баневі завершення – ці прямовисні (вертикальні) простори як виражальні компоненти архітектурно-стилістичної мови сакральних об'єктів і загальна обсягово-просторова їхня композиція в навколишньому урбаністичному утворенні. Форми баневих завершень перелічених нами храмів, збудованих в Канаді, США, Австралії чи Європі), відображають головні типи, що стали досить характерними взірцями у певних стилістичних періодах. Зокрема, шоломоподібні, бароковоподібні (грушеподібні, дзвонясті), півсферичні, наметові або з яскраво вираженим новаційно-модерним втіленням. Зосереджуючи увагу на львівських прикладах церковної архітектури, зауважуємо, що їхні баневі простори і типи конструктивних форм у певному сенсі є важливими за умови розташування храмів у сформованому житловому середовищі мікрорайонів. Церкви Положення Пояса Пресвятої Богородиці та Вознесіння ГНІХ (рис. 3), є триверхими, тридільними будівлями у просторово-плановому вирішенні і мають, відповідно, дзвонясте та бароковоподібне завершення баневих форм. А у своєму силуетно-акцентувальному домінуванні у навколишній забудові підкреслюють осьову доземну напрямленість порівняно з поземними лініями житлових будівель та одноманітності їх ритмічних повторень. Будівля церкви Благовіщення Пресвятої Богородиці, яка споруджується на вул. Пасічній, є хрещатою, п'ятибаневою, з грушеподібними формами баневих завершень, що формує житловий простір дев'ятиповерхівок, які стають своєрідним тлом для її пластичних фасадних вирішень.

Рис. 3. Церква Вознесіння ГНІХ, вул. Широка

Навпаки, храм Різдва Пресвятої Богородиці, що на Сихові, розміщено на незначному підвищенні стосовно головного проспекту у відкритому просторі і має п'ятиверху, тридільну планувально-просторову структуру шоломоподібних за формою завершень бань, де ритміка його прямокутних обсягів достатньо гармоніює з ритмікою навколишньої забудови цього мікрорайону, проте ритміка цього храму виразніша та пропорційніша. Подібною до храму Різдва за ритмікою і формами членувань є споруджувана на вул. Кульчицької церква Всіх Святих українського народу, яку можна віднести до хрещатого планувального типу, з 14-баневим, шоломоподібним типом завершення. Проте впадають у вічі дещо перебільшені обсяги архітектонічних членувань стосовно невеликих за масами бань, хоча ця храмова будівля має своє формально-домінантне, емоційне звучання на тлі житлового середовища.

Взагалі сучасна інтерпретація традиційних українських храмових планувально-просторових форм фактично має три обсягово-планувальні напрямки, коли відтворюється той чи інший стилістичний образ минулого або зберігається планувальний чи обсяговий їх компонент. А третій напрямок – це коли з традиційного українського храму збережений якийсь один елемент форми, декору чи баневого завершення як ідентифікувальна ознака української церковної архітектури. Проте кожний з цих перелічених нами елементів має бути органічною цілісністю у храмовому просторі як традиційний і впевненому сенсі канонізований українською архітектурною спадщиною компонент у модерній інтерпретації. Як можна зауважити, окрім обсягово-планувального аспекту в архітектурі української церкви саме баня з її архітектонічним вирішенням та формою відіграє акцентувально-домінантну роль, адже в ній акумульовано сакральну-символічну суть храмової будівлі [6, 7].

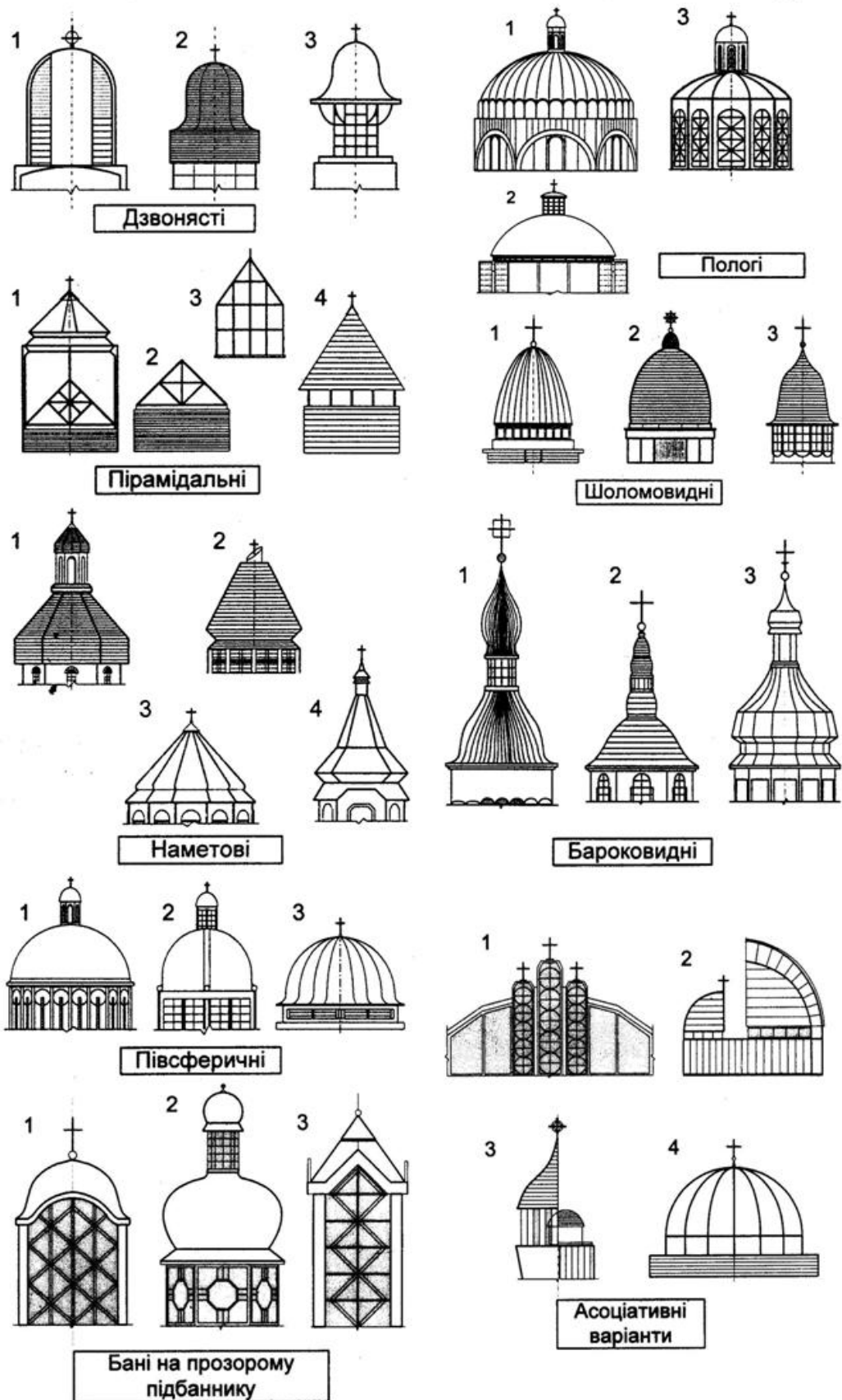

Рис. 4. Типи сучасних форм баневих завершень храмових споруд

Нами також було розроблено типологію сучасних форм баневих завершень церков, яка відображає як традицію, так і сучасні її інтерпретації і використовується в закордонній та

вітчизняній практиці (рис. 4). В ній наведено форми баневих завершень, які є достатньо поширеними: пірамідальні, наметові, півсферичні, пологі чи бані на прозорому підбаннику або асоціативні вирішення цих форм. Отож, така типологічна різновидність форм баневих завершень в українському храмубудуванні свідчить, що універсалізм баневої структури як формотворчого чинника в церковній архітектурі та питомої форми, незважаючи на різні стилістичні видозміни, залишається незмінним символом-формою і ознакою сакральності місця та знаковим компонентом у міському просторі [8].

1. Агне С. П'ятий фасад. Історико-архітектурна спадщина міста // Будуймо інакше. – Львів, 2001. – № 2. – С. 40. 2. Гнідець Р. Проявлення сакрум в просторовому заложенні українських церков // Вісн. Держ. ун-ту “Львівська політехніка”. – 1998. – № 358. – С. 29–32. 3. Гнідець Р. Традиція розвитку церковного простору і її виявлення в сучасних українських церквах // Київська церква: Альманах християнської думки. – Київ–Львів: Видавець-Провінція Отців Василіян “Найсвятішого Спасителя в Україні”, 2000. – № 3 (9). – С. 119–123. 4. Галишич Р. Українська церковна архітектура і монументально-декоративне мистецтво зарубіжжя. – Львів: Сполом, 2002. – С. 85–196. 5. Геврик Т. Церковна архітектура української діаспори // Пам'ятки архітектури: Наук.-популяр. ілюстрований журн. – К., 1991. – № 4. – С. 34–37. 6. Рудницький А., Гнідець Р. Конструкція як засіб втілення архітектурних форми в українському храмубудуванні // Будівництво України. Виробничо-технічний, загально-галузевий журнал. – К.: Укрархбудінформ, 2001. – № 5. – С. 19–23. 7. Гнідець Р. Універсальні засади сучасного формування архітектурно-мистецьких особливостей в українській церкві // Сакральне мистецтво Бойківщини. Другі наукові читання пам'яті М. Драгана: Матеріали виступів. – Дрогобич: Відродження, 1997. – С. 65–69. 8. Гнідець Р. Особливості формування архітектури українських церков в аспекті розвитку їх баневих структур // Вісн. ЛДАУ. Архітектура і сільське будівництво. – Львів, 2003. – № 4. – С. 159–165. 9. Гнідець Р. Вплив конструктивних факторів на архітектуру українських баневих церков: Дис. ...канд. арх. – Львів, 2002. – С. 197–199. – Машинопис.

УДК 725.8

Б.В. Гой, Ю.С. Джигіль

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра дизайну та архітектурного середовища

СПОРУДА В МІСТІ – КОНСТАНТА ЧИ ПРОЦЕС?

© Гой Б.В., Джигіль Ю.С., 2006

Висвітлено історію архітектурних трансформацій будівлі на вул. Шолома Алейхема, 11 у м. Львові (колишня споруда товариства ремісників “Яд Харузим”). Розглянуто питання: культурологічної та історичної цінності будівлі; відповідності архітектурного образу будинку його функціональному призначенню; типологічних особливостей споруди в різні історичні часи – як театральної, клубної та адміністративно-офісної установи. Зроблено висновок про можливість, необхідність і міру змін, які можна внести до споруди під час її реконструкції задля її порятунку.

Архітектура – це не лише певна будівельна конструкція, що оточує наше життя, і не тільки результат синтезу засад тектоніки, функції та естетики, але й відображення світогляду автора та реалій життя.

Яку б споруду ми не розглянули – чи давню кам'яницю, чи сучасну будівлю – у своїх архітектурних формах, змінах та перебудовах вона може розповісти про перебіг історичних, політико-економічних та соціально-культурних сторінок людського життя. Так, часто зовсім